

УДК 330.342:316.344.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.94.361814>

**ЕЛІТАРНА ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:
КОНЦЕПТУАЛЬНА АРХІТЕКТУРА, СИСТЕМНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА
ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЕЛІТ В УКРАЇНІ**

*Компанієць В.В., академік Академії економічних наук України,
д.е.н., професор (УкрДУЗТ)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2289-5477>

*Черномаз П.О., к.геогр.н. (економічна та соціальна географія), доцент
(ТОВ «КЛ «МЕТРОЛОГІЯ»)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8049-1353>

У статті здійснено критичний аналіз елітарної теорії економічного розвитку (ETED). Розкрито концептуальну архітектуру Індексу якості еліт як інструменту ETED, що базується на дихотомії створення та вилучення вартості. Окрему увагу приділено кореляції ETED із концепцією інклюзивного капіталізму. Проведено комплексну оцінку ситуації в Україні за новими даними індексу EQx (2021-2025 рр.), що дозволило виявити «інституційну пастку», у якій опинилася національна елітна система: поєднання високої економічної відкритості та інноваційного потенціалу з низькою якістю політичних інститутів. Визначено системні недоліки теорії ETED, зокрема її неокласичний редукціонізм, ігнорування духовного капіталу та методологічне зміщення в бік утилітаризму. Обґрунтовано висновок про те, що EQx є ефективним діагностичним інструментом, проте його теоретичне підґрунтя

© Компанієць В.В.,
Черномаз П.О.

Вісник економіки транспорту і промисловості № 94, 2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

потребує суттєвої корекції шляхом інтеграції соціокультурної парадигми, що узгоджує діяльність еліт з духовно-моральним кодексом.

Ключові слова: якість еліт, елітарна теорія економічного розвитку (ETED), Індекс якості еліт (EQx), інклюзивний капіталізм, створення вартості, рентоорієнтована поведінка, сталий розвиток.

ELITE THEORY OF ECONOMIC DEVELOPMENT: CONCEPTUAL ARCHITECTURE, SYSTEMIC LIMITATIONS, AND APPLICATION FOR ASSESSING ELITE QUALITY IN UKRAINE

***Kompaniets V.V., Doctor of Economics, professor (USURT)
Chernomaz P.O., PhD in Human Geography, Associate Professor
(LLC "CL "METROLOGY")***

The article provides a rigorous critical analysis of the Elite Theory of Economic Development (ETED) formulated in the 2025 monograph by T. Casas-Klett, "Towards an Elite Theory of Economic Development: An Investigation of Sustainable Value Creation." The study reveals the conceptual architecture of the Elite Quality Index (EQx) as the primary instrument for quantifying elite "quality," defined as the coordination capacity of dominant coalitions. The theory's core rests on the dichotomy between first-order productive "Value Creation" and second-order redistributive "Value Extraction" (rent-seeking).

A key focus is the conceptual convergence of ETED with Klaus Schwab's "Stakeholder Capitalism." Both paradigms advocate for a transition where elites evolve from "rent extractors" into "guardians of the common good," internalizing environmental and social externalities through "weighted structural reforms."

The empirical section evaluates Ukraine's status using the latest EQx 2025 datasets and the "State of Elites" matrix. Ukraine is identified in Quadrant 4 as "Striving Elites," employing an "Absent Leviathan" strategy. This state reflects a persistent "institutional trap": while the country has achieved global leadership in government digitalization (ranking 5th in the UN Online Service Index), weak political institutions and chronic corruption (104th in CPI 2025) hinder the overall progress. The analysis shows that "digital elites" create value, yet traditional extractive coalitions maintain the "Absent Leviathan" status, preventing a leap to "Enlightened Elites."

The paper identifies several "false positions" and systemic flaws within ETED. These include neoclassical reductionism (viewing human behaviour solely through utility maximization) and the neglect of "spiritual capital" as an independent driver of development. Furthermore, ETED's rejection of moral absolutism in favour of an ethical logic of "weighing and compensation" is critiqued for risking moral relativism. The conclusion emphasizes that while EQx is a powerful diagnostic tool, its theoretical foundation requires correction by integrating a socio-cultural paradigm that aligns elite agency with the spiritual-moral code.

Keywords: elite quality, Elite Theory of Economic Development (ETED), Elite Quality Index (EQx), stakeholder capitalism, value creation, rent-seeking behaviour, sustainable development.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних глобальних і національних соціально-економічних систем (СЕС) перебуває під детермінуючим впливом управлінських еліт, які володіють найсильнішою координаційною здатністю щодо ключових ресурсів суспільства. Традиційні економічні теорії тривалий час розглядали елітарні групи або як «чорну скриньку» інституційних змін або кризь

призму вузьких політологічних концепцій домінування. Проте виклики XXI століття – від зростаючої соціальної нерівності до необхідності діалогу цивілізацій – вимагають глибшого розуміння еліт як мікрооснови макроекономічних результатів [1].

Елітарна теорія економічного розвитку (ETED) та її прикладний інструмент – Індекс якості еліт (EQx) – пропонують амбітну спробу кількісно виміряти «якість» правлячих груп через ступінь сталого створення вартості їхніми бізнес-моделями [2-4]. Це стає особливо актуальним у контексті пропагованої Клаусом Швабом та Всесвітнім економічним форумом ідеї інклюзивного капіталізму, де еліти мають перетворитися з «екстракторів ренти» на «опікунів загального блага» [5].

Для України, яка перебуває у стані екзистенційної боротьби та одночасної глибокої інституційної трансформації, розуміння якості власних еліт є питанням національної безпеки. Останні дані EQx демонструють складну динаміку, де успіхи в цифровізації стикаються з інерційністю корупційних практик та слабкістю правових інститутів [6]. Отже, виникає наукова необхідність критично переосмислити теоретичні засади ETED, виявити її системні переваги та приховані «хибні позиції», щоб сформувати ефективнішу стратегію розвитку національної елітної системи на ґрунті власного соціокультурного коду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі еліт в економічному розвитку досліджували як класики (В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс), так і сучасні представники інституціоналізму та теорії суспільного вибору. Зокрема, Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон у праці «Чому нації занепадають» обґрунтували дихотомію інклюзивних та екстрактивних інститутів, яка стала одним із наріжних каменів ETED [7]. Концепція «регуляторного захоплення» (regulatory capture), розроблена Дж. Стіглером [8] та розвинута Ж.-

Ж. Лаффонтом і Ж. Тіролем [9], пояснює механізми, за допомогою яких еліти підпорядковують державні правила власним інтересам.

Фундаментальний внесок у розробку власне елітарної теорії економічного розвитку зробили Т. Касас-Клетт та Г. Коцці, які запропонували методологію оцінки якості еліт через сукупний ефект їхніх бізнес-моделей [2-4]. В українській науковій думці цей напрям лише починає розвиватися. Серед небагатьох робіт варто виділити дослідження авторів щодо формування культури доброчесності та впливу морального капіталу на СЕС [1, 6, 10, 11], а також аналітичні матеріали інституту «Республіка» щодо місця України в рейтингах якості еліт [12].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний прогрес, у науковому дискурсі залишається відкритим питання про системні недоліки ETED, пов'язані з її надмірною опорою на неокласичні припущення та ігноруванням духовно-моральних мотиваторів людської поведінки, соціокультурних домінант.

Метою статті є критичний огляд ETED та методології розрахунку EQx, пояснення їхньої кореляції з концепцією інклюзивного капіталізму К. Шваба, а також оцінка реального стану якості еліт в Україні на основі нових даних EQx із визначенням хибних позицій та обмежень досліджуваної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Концептуальна логіка ETED: від координаційної здатності до «залізних законів»

ETED являє собою амбітну міждисциплінарну парадигму, яка переосмислює фундаментальні драйвери суспільного прогресу, зміщуючи фокус з абстрактних інститутів або макроекономічних агрегатів на конкретну суб'єктність домінуючих коаліцій (еліт). В основі цієї теорії лежить онтологічне визнання того, що будь-яке складне суспільство є ієрархічним за своєю

природою, а його верхні ешелони займають еліти, чия здатність до координації ресурсів (людських, фінансових, політичних та інтелектуальних) безпосередньо визначає траєкторію економічного та суспільного розвитку.

Теорія ETED базується на переконанні, що еліти не є випадковим чи тимчасовим явищем, а виступають структурною константою будь-якого організованого суспільства [2]. Автори теорії спираються на «залізний закон олігархії» Роберта Міхельса, згідно з яким будь-яка соціальна організація неминуче породжує правлячу меншість, яка володіє ресурсами, знаннями та навичками координації, недоступними для мас [13].

В абстрактному сенсі ETED визначає еліти як координаційну здатність суспільства, забезпечену низькими транзакційними витратами. Як зазначає Томас Касас-Клетт: «Елітна якість – це емерджентна властивість, яка описує пропорцію створення продуктивної вартості першого порядку порівняно з екстракційними трансфертами вартості другого порядку в усіх елітних бізнес-моделях у політичній економіці» [14]. Ця здатність матеріалізується через елітні мережі, де високий рівень внутрішньої довіри дозволяє швидко мобілізувати ресурси. Ключовим елементом тут є «мультиплікатор влади»: еліти мають початкову перевагу в транзакційних витратах, яка експоненціально зростає з плином часу, створюючи величезний розрив між ними та неелітами в доходах та впливі.

Т. Касас-Клетту у своїй монографії висуває 20 основних положень, що структурують логіку суб'єктності еліт [2]. Серед них найважливішими для розуміння економічного розвитку є три наступні (збережено авторську нумерацію):

- Положення 1: Еліти є невід'ємною та універсальною складовою будь-якого суспільства; тому ключовим є не факт їх існування, а якість їхніх бізнес-моделей – тобто їхня здатність створювати

або вилучати вартість.

- Положення 4: Еліти характеризуються найвищою координаційною здатністю щодо ключових ресурсів суспільства; саме через цю здатність вони формують інститути та бізнес-моделі, які визначають напрями економічного розвитку і співвідношення між створенням та вилученням вартості.

- Положення 7: Еліти реалізують свою суб'єктність через бізнес-моделі, які вони контролюють; саме ці моделі є механізмами створення або вилучення вартості та визначають інституційні та економічні результати.

Особливістю підходу ETED є розгляд еліт як суб'єктів, що одночасно діють у кількох взаємопов'язаних вимірах: 1) економічному, де вони контролюють бізнес-моделі та формують розподіл доходів; 2) політико-інституційному, де вони визначають правила гри та отримують санкціонований доступ до ресурсів; 3) наративно-соціальному, де вони формують легітимність і впливають на суспільні уявлення. Саме взаємодія цих вимірів визначає здатність еліт створювати або вилучати вартість.

Концентрація економічної, інституційної та наративної спроможності дозволяє елітам посилювати свій вплив і формувати правила гри. Водночас постає ключова дилема якості еліт: чи спрямовується ця влада на створення нової вартості (збільшення «загального пирога»), чи на її вилучення та перерозподіл.

2. Створення та вилучення вартості: методологічне ядро EQx

Індекс якості еліт (EQx) операціоналізує теорію ETED через вимірювання сталого створення вартості націями [3]. Якість еліти в цій системі координат – це не моральна характеристика особистостей, а макроекономічний показник того, чи дають еліти суспільству більше, ніж беруть від нього.

Спектр вартості та типи еліт.

Автори ETED пропонують розглядати діяльність еліт на континуумі між двома полюсами:

- Створення вартості (Value Creation): виробнича діяльність першого порядку (інновації, торгівля, виробництво), яка збільшує сукупний дохід нації;

- Вилучення вартості (Value Extraction): перерозподільна діяльність другого порядку (пошук ренти, монополізм, корупція), яка базується на

передачі вартості від нееліт до еліт.

Відповідно до цього, еліти класифікуються на «високоякісні» (творці вартості) та «низькоякісні» (видобувачі ренти). Сталий розвиток у термінах ETED – це ситуація, коли інклюзивне створення вартості переважає над екстрактивним вилученням [2].

Для поглибленого аналізу використовується матриця станів еліт, яка базується на субіндексах «Влада» та «Цінність» (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця станів еліт

Квадрант матриці	Стан еліт	Характеристика	Приклад стратегії
Квадрант 1	Конкурентні еліти	Висока цінність, низька влада. Швидка циркуляція, вільний ринок, постійні інновації	Творче руйнування (Йозеф Шумпетер) [15]
Квадрант 2	Освічені еліти	Висока цінність, висока влада. Сильні коаліції, що свідомо обирають інклюзивні моделі	Сінгапурська модель (Лі Куан Ю) [16]
Квадрант 3	Еліти-рантє	Низька цінність, висока влада. Захоплення держави, монополії, стагнація нееліт	Рантє-капіталізм (Мартін Вульф)[17]
Квадрант 4	Еліти, що прагнуть (до влади)	Низька цінність, низька влада. Хаотична боротьба за ренту між слабкими групами	Ситуація «відсутнього Левіафана» (Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон) [18]

Джерело: складено авторами на основі [2-4].

Складові індексу EQx у 2024-2025рр.

Методологія EQx постійно еволюціонує. У 2024-2025 роках індекс базувався на 146-149 індикаторах, згрупованих у 12 концептуальних стовпів [19]. Структура індексу має чотири рівні:

1) загальний бал EQx: інтегральний показник якості еліти країни;

2) субіндекси («Влада» та «Цінність»): «Влада» вимірює потенціал для майбутнього вилучення ренти, «Цінність» – фактичні результати створення вартості сьогодні;

3) індексні області: «Політична влада», «Економічна влада», «Політична цінність», «Економічна цінність»;

4) стовпи та індикатори: конкретні набори даних (наприклад, індекс економічної складності, рівень корупції, рівень безробіття молоді тощо).

Важливою інновацією EQx2024 стало запровадження «сімейств індикаторів», таких як:

- барометр створення вартості наступного покоління (NGVCB), що оцінює міжпоколіннєву справедливість;

- SDG EQx, що вимірює внесок еліт у Цілі сталого розвитку ООН.

Виявлено, що політична влада має найвищу кореляцію з прогресом у досягненні SDG (0,809), тоді як економічна цінність – найнижчу [4].

3. Кореляція ETED з інклюзивним капіталізмом Клауса Шваба.

Теорія ETED та концепція інклюзивного капіталізму (stakeholder capitalism) Клауса Шваба є частиною ширшого інтелектуального руху за реформування капіталістичної моделі. К. Шваб стверджує, що сучасна система «капіталізму акціонерів» (shareholder capitalism), орієнтована на короткостроковий прибуток, призвела до екологічної деградації та соціальної нерівності [5].

Спільні засади та точки дотику.

Кореляція між ETED та інклюзивним капіталізмом проявляється у декількох площинах:

- Зміна цільової функції: обидва підходи вимагають переходу від максимізації прибутку до «сталого створення вартості» для всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів).

- Роль лідерства: ETED вводить поняття «трансформаційного елітного лідерства», що психологічно відхиляється від егоїстичних норм. Це корелює з «опікунами» (Guardians) у Раді інклюзивного капіталізму, де керівники ТНК та «Ватикан» об'єднуються для

створення «гуманної економіки» [2].

- Довгострокова перспектива: К. Шваб закликає відмовитися від «квартального капіталізму» на користь довгострокового добробуту. ETED підтримує це через концепцію «стаціонарного бандита» Мансура Олсона: безпечна еліта розуміє, що її довгостроковий дохід залежить від створення найкращих умов для нееліт [2].

- Інтерналізація екстерналій: інклюзивний капіталізм вимагає від бізнесу платити за шкоду довкіллю. EQx вимірює це через «вилучення вартості у майбутніх поколіннях» (наприклад, через вуглецеві викиди або накопичення державного боргу) [4].

Механізми реалізації.

ETED пропонує конкретний механізм трансформації, який К. Шваб називає «великим перезавантаженням» (GreatReset). У термінах Т. Касаса-Клетта це – «зважена структурна реформа»[2]. Ключові відмінності між ортодоксальною економічною моделлю та ETED показано в табл. 2.

Рада інклюзивного капіталізму є емпіричним підтвердженням ETED: вона складається з 33 організацій, що керують активами на 10,5 трлн. доларів, і намагається виграти на «наративному ринку», просуваючи ідею «капіталізму, що працює для всіх» [2].

Таблиця 2.

Ключові відмінності між ортодоксальною економічною моделлю та ETED

Аспект	Традиційна модель (ортодоксальна)	Модель ETED (інклюзивного капіталізму)
Економічна теорія	Кейнсіанство, монетаризм (неокласичний синтез)	Елітарна теорія економічного розвитку (ETED)
Основні важелі	Монетарна та фіскальна політика (короткострокові)	Зважена структурна реформа, зміна інститутів
Мета бізнесу	Прибуток акціонерів	Стале створення вартості (SVC)
Роль держави	Регулятор ринкових помилок	Опікун рівних можливостей та правил гри

Джерело: складено авторами на основі [2, 5].

4. Оцінка якості еліт України: реалії та парадокси

Україна є показовим прикладом, що демонструє як аналітичну потужність індексу EQx, так і глибину інституційних викликів для елітної системи в умовах війни. Аналіз даних щодо місця України в провідних міжнародних рейтингах за 2019-2025 рр. виявив тривожну тенденцію зниження позицій, що супроводжується певними коливаннями, зумовленими

інерційністю соціально-економічних процесів (табл. 3).

Для дослідження, крім індексу EQx, були взяті показники наступних міжнародних рейтингів: Індекс сприйняття корупції – CPI (Corruption Perceptions Index); Індeksu соціального прогресу – SPI (Social Progress Index); Глобального інноваційного індексу – GII (Global Innovation Index).

Таблиця 3

Місце України в міжнародних рейтингах у 2019-2025 рр.

Рік	Україна в міжнародному рейтингу (бали)			
	EQx*	CPI	SPI	ГІІ
2019	—	126 (30)	66 (68,2)	47 (37,4)
2020	—	117 (33)	61 (69,5)	45 (36,3)
2021	76 (47,3)	122 (32)	62 (70,0)	49(35,6)
2022	86 (46,6)	116 (33)	60 (70,2)	57(31,0)
2023	73 (47,1)	104 (36)	61 (70,0)	55(32,8)
2024	108 (44,7)	105 (35)	63 (70,6)	60 (29,5)
2025	114 (43,8)	104 (36)	65 (70,0)	66(29,7)

* Україна була включена до розрахунку EQx з 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі [20-23].

Аналіз даних свідчить про виражену нелінійність розвитку. У період 2019-2021 рр. спостерігалася певна стабілізація та навіть обережний оптимізм, що відображалася у покращенні показників CPI та стабільно високих позиціях у GII. Включення України до розрахунку EQx у 2021 році з результатом на рівні 76-го місця зафіксувало статус країни як такої, що має «емерджентний» потенціал, проте обтяжена структурними проблемами.

Однак, динаміка 2022-2025 рр. демонструє тривожну тенденцію до зниження елітарної якості. Попри феноменальну стійкість суспільства та окремих державних інститутів у 2023 році (стрибок EQx до 73 місця), подальші

прогнози вказують на зростання екстрактивних ризиків. Це свідчить про те, що воєнна мобілізація еліт, яка дала короткостроковий імпульс до створення «політичної вартості», починає змінюватися втотою інститутів та відновленням традиційних бізнес-моделей, заснованих на ренті та перерозподілі ресурсів. Зокрема, у 2025 році Україна суттєво знизилася свою позицію в рейтингу EQx, перейшовши на 114-те місце (знаходячись між Сьєрра-Леоне та Екваторіальною Гвінеєю). Це падіння відображає накопичені наслідки війни та недостатню швидкість трансформації політичних інститутів.

Захоплення елітами держави та регуляторна рента.

Показник CPI, який хоч і демонструє певне покращення (з 126 місця у 2019 р. до 104 у 2025 р.), все ще вказує на критично високий рівень корупції як системного елемента елітної взаємодії. У термінах ETED корупція – це не просто порушення закону, а бізнес-модель, де політична потужність конвертується у вилучення вартості через контроль над бюджетними потоками та державними активами. Ранг України у сфері «Політичної потужності» (90-те місце) відображає надмірну концентрацію впливу вузьких груп на регуляторне середовище. Стоп «Регуляторне захоплення» (Regulatory Capture) в Україні характеризується: високою складністю та непрозорістю правил гри, що створює штучні бар'єри для входу нових гравців; використанням правоохоронної та судової систем для захисту монопольних позицій «старих» еліт; формуванням «кронікапіталізму», де успіх бізнес-моделі залежить не від її ефективності, а від близькості до центрів прийняття політичних рішень.

Економічна потужність та домінування коаліцій.

Ранг 48 у субіндексі EQx «Економічна потужність» може здатися для України парадоксально високим, проте він відображає відносну фрагментацію українського капіталу порівняно з монолітними автократіями. Проте ця фрагментація не конвертується в якість, оскільки більшість елітних груп діють у межах двох наступних екстрактивних парадигм (у логіці вилучення цінностей але різними способами).

1) концентрація експорту: залежність від сировинних ринків (металургія, агросектор) стимулює еліти боротися за контроль над інфраструктурою та природними ресурсами, а не інвестувати у складні технології;

2) ринкова влада фірм: великі бізнес-групи часто використовують свій вплив для отримання пільг, субсидій та викривлення конкуренції.

Така логіка та дія еліт створює «ефект інерції», де економічна потужність еліт стає перешкодою для економічного розвитку, оскільки вона спрямована на консервацію нинішньої структури економіки, де вони є головними бенефіціарами. Реальна ситуація в Україні характеризується як «схематизація + олігархія», де державні інститути часто зберігають радянські риси, обслуговуючи інтереси «VIP-чиновників». Це підтверджується Глобальним індексом інновацій (GII) за 2025 р.: Україна має 66-те місце загалом, але за показником «Інститути» – 108-ме місце [23].

Дефіцит творчого руйнування.

Найбільш болючим аспектом аналізу є падіння Глобального інноваційного індексу (GII) з 47 місця у 2019 році до 66 у 2025 році. У межах ETED це означає колапс механізмів «творчого руйнування» (Creative Destruction) – процесу, через який нові, більш ефективні, еліти замінюють застарілі. Падіння балу GII з 37,4 до 29,7 свідчить про те, що українські еліти не змогли побудувати модель економіки, заснованої на знаннях. Ця ситуація має декілька чинників:

- низькі витрати на дослідження та інновації: елітні бізнес-моделі в Україні майже не передбачають інвестицій у наукові розробки, віддаючи перевагу швидким прибуткам від експлуатації існуючих потужностей та ресурсів;

- втеча капіталу та талантів: замість створення умов для розвитку «еліти знань», поточна система стимулює еміграцію найбільш продуктивних членів суспільства, що підриває довгострокову стійкість нації;

- слабкість венчурного ринку: відсутність надійних механізмів захисту прав інтелектуальної власності та венчурного фінансування блокує появу нових технологічних еліт, здатних кинути

виклик олігархічному консенсусу.

Соціальний прогрес як побічний ефект, а не мета.

Відносна стабільність показника SPI (60-65 місце) на фоні падіння EQx та GII є цікавим феноменом. Це вказує на те, що українське суспільство навчилося функціонувати та розвиватися «всупереч» діяльності еліт, або ж еліти підтримують мінімально необхідний рівень соціальної стабільності для запобігання протестам. Однак, без підкріплення економічною базою створення вартості, цей прогрес є нестійким і залежним від зовнішньої допомоги.

При цьому в термінах «Політичної вартості» Україна демонструє низьку ефективність у наданні суспільних благ. Ранг 90 у цій категорії свідчить про те, що державні інституції, керовані елітами, частіше працюють як інструменти перерозподілу, а не як сервісні платформи для громадян.

Стан та стратегія еліти України (2025 р).

Згідно з концептуальною архітектурою EQx2025, еліта України на 2025 рік перебуває у стані Квадранту 4 «Еліти, що прагнуть (до влади)» (Striving Elites).

Обґрунтування цієї позиції базується на поєднанні двох наступних чинників.

- Низька цінність (Low Value): загальний низький рейтинг України в EQx свідчить про те, що національні елітні бізнес-моделі на агрегованому рівні вилучають або перерозподіляють більше вартості, ніж створюють. При цьому в умовах війни стале створення вартості (SVC) обмежене руйнуванням інфраструктури та інституційною слабкістю.

- Низька влада (Low Power): хоча окремі фінансово-промислові групи залишаються впливовими, загальна «координаційна здатність» елітної системи є фрагментованою. В Україні поки що відсутня єдина консолідована елітна коаліція («стаціонарний бандит»),

яка б повністю захопила державні важелі для стабільного вилучення ренти (що характерно для Квадранту 3). Замість цього спостерігається нестабільність правил гри та розпорошеність впливу між різними внутрішніми та зовнішніми групами інтересів.

Відповідно до матриці станів еліт (табл. 1), українська еліта використовує стратегію ситуації «відсутнього Левіафана». Характеристика цієї стратегії в українських реаліях 2025 року полягає в наступних особливостях.

- Хаотична боротьба за ренту: елітні групи перебувають у стані перманентної конкуренції за обмежені ресурси (бюджетні кошти, міжнародну допомогу, права на дефіцитні активи), що на практиці описується як система «схематизація + олігархія».

- Слабкість інституційних обмежень: через відсутність «сильного Левіафана» (ефективної, прозорої держави) представники еліти спрямовують зусилля на встановлення «тимчасових правил» бізнес-моделі, які дозволяють отримувати залишковий дохід через корупційні механізми, а не через інновації чи вільний ринок.

- Виклик виживання проти вилучення: стратегія еліти роздвоєна – з одного боку, інклюзивні «цифрові еліти» намагаються створювати цінність через цифровізацію та онлайн-сервіси (5-те місце у світі за показником Online Services Index ООН [24]), з іншого – традиційні коаліції продовжують «боротьбу за виживання» своєї олігархічної ідентичності, що блокує радикальні структурні реформи.

Україна демонструє класичну «інституційну пастку», де високий потенціал людського капіталу та окремі успіхи в інноваціях нівелюються хаотичною рентиорієнтованою поведінкою еліти, яка не відчуває себе в безпеці («мандрівні бандити») і тому орієнтується на короткострокове привласнення вартості.

Отже, EQx як інструмент певною мірою відображає реальність: в Україні існує потужний прошарок творців вартості (технологічні підприємці, громадянське суспільство, аграрії), проте низька якість політичної еліти та слабкість верховенства права створюють «скляну стелю» для розвитку країни.

5. Критичний аналіз ETED: системні недоліки та хибні позиції

Незважаючи на високу діагностичну цінність індексу EQx, теорія ETED, на якій він базується, має низку фундаментальних обмежень та хибних позицій, які можуть призводити до викривлених висновків.

Неокласичний редукціонізм та утилітаризм.

Теоретичні позиції ETED базуються на теорії раціонального вибору (Гері Беккер) та утилітаризмі (Джеремі Бентам, Джон Стюарт Мілль). Це породжує першу хибну позицію: переконання, що економічні суб'єкти (еліти) мають стабільну ієрархію уподобань, спрямовану виключно на максимізацію корисності (доходу). Але такий підхід зводить людську природу до «соціобіологічної істоти», керованої лише «волею до життя» та «волею до влади». Теорія недооцінює роль альтруїзму, релігійних переконань та морального обов'язку як самостійних мотиваторів. У ETED ідентичність еліти визначається лише залишковим доходом, що робить її «духовно сліпою».

Відсутність етичного абсолютизму та ризик релятивізму.

На відміну від етико-універсалістського підходу І. Канта, автори ETED не спираються на універсальні моральні імперативи, а аналізують дії еліт через їхні наслідки та баланс створення і вилучення вартості. Це друга хибна позиція: припущення, що будь-яке «зло» (вилучення вартості) може бути компенсоване «добром» (створенням вартості) в іншому місці. Такий підхід може бути використаний для виправдання аморальних практик, якщо вони в сукупності дають позитивний ВВП. Це

перетворює етику на бухгалтерію, де «ціна успіху» виправдовує порушення людської гідності.

Методологічна «сліпота» до соціокультурного коду.

Автори ETED розглядають культурні та географічні умови як контекстуальні фактори, що формують обмеження та стимули для вибору бізнес-моделей, але не як їхні визначальні першоджерела. Вирішальну роль відіграє суб'єктність еліт та характер їхніх рішень. Це третя хибна позиція: ігнорування духовно-культурного (духовно-морального капіталу) як головного фактору розвитку соціально-економічних систем. Як наслідок, розрахунок EQx спирається на «глобальні тренди», які не завжди відповідають базовим цінностям різних цивілізацій (наприклад, православної чи мусульманської). Для України це критично, адже без урахування традиційного соціокультурного коду будь-які структурні реформи будуть відкинуті суспільним організмом.

Залежність вибору бізнес-моделі від «безпеки еліт».

Хоча в політичній економії (зокрема у Манкура Ослона [25]) підкреслюється, що стабільність стимулює менш хижацьку поведінку еліт, підхід ETED не зводить якість еліт до фактору безпеки і не є фаталістичним. Він акцентує на виборі еліт між створенням та вилученням вартості. Водночас у межах ETED недостатньо розроблено механізми формування цього вибору та інструменти підвищення якості еліт у контекстах глибокої нестабільності та обмеженої безпеки, що спостерігається в Україні.

Маніпуляція на «нарративному ринку».

Теорія ETED визнає роль нарративів і контролю над знаннями як важливих джерел впливу еліт, однак не розробляє спеціалізованих механізмів протидії маніпуляціям у цій сфері. З огляду на підхід Роберта Шиллера [26] до «нарративної економіки», поширення «вірусних» історій може сприяти елітам у

формуванні уявлень про інклюзивність за одночасного збереження прихованих практик вилучення вартості. У цьому контексті індекс EQx потенційно може бути вразливим до «косметичного маркетингу» [27] корпорацій, що вимагає обережності в його інтерпретації.

Висновки. Підсумовуючи критичний аналіз елітарної теорії економічного розвитку (ETED) та Індексу якості еліт (EQx), можна зробити наступні висновки.

1. Ефективність інструментарію. Індекс якості еліт (EQx) є потужним та інноваційним інструментом політичної економії. Його багаторівнева архітектура дозволяє проводити глибоку діагностику національних систем, виявляючи конкретні точки «регуляторного захоплення» та вилучення ренти. Кореляційні дослідження підтверджують, що якість еліт на 84-89% пояснює конкурентоспроможність та соціальний прогрес держав [28, 29].

2. Підтвердження практикою України. Приклад України демонструє адекватність EQx у відображенні реальної ситуації. Індекс чутливо фіксує поєднання різноспрямованих тенденцій розвитку: з одного боку – наявність значного потенціалу створення вартості, що проявляється у відносно високих позиціях за інноваційними та цифровими показниками, з іншого – системні обмеження, пов'язані з низькою якістю політичних інститутів, поширеністю рентоорієнтованих практик та фрагментованістю елітної координації.

3. Теоретична хибність ETED. Проте сама теорія ETED базується на низці хибних позицій. Її орієнтація на утилітарну максимізацію доходу та раціональний егоїзм ігнорує вищі мотиватори людської діяльності – віру, моральний обов'язок та духовну ідентичність. Відмова від етичного абсолютизму на користь логіки «зважування» створює ризик морального релятивізму, де успішний видобуток ренти

може бути прихований за показниками сукупної вартості.

4. Перспективи розвитку. Для України критично важливо використовувати аналітику EQx для розробки структурних реформ, проте їхнє змістовне наповнення має формуватися з урахуванням соціокультурної парадигми. Якість національної еліти має визначатися не лише «ефективністю бізнес-моделей», але й рівнем соціальної відповідальності та відповідністю духовно-моральним імперативам. Таким чином, перехід від «еліт, що прагнуть» до «освічених еліт» потребує не лише нових правил гри, але й нової елітної етики, яка виходить за межі вузької логіки ETED у напрямку справжнього служіння загальному благу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Компанієць В. В. Формування культури доброчесності в суспільстві та бізнес-діяльності (концептуальне осмислення нових світових тенденцій на основі соціокультурної парадигми). *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2024. № 86. С. 248–265. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.86.310234>.

2. Casas-Klett T. Towards an Elite Theory of Economic Development: An Inquiry into Sustainable Value Creation. Berlin : De Gruyter, 2025. 930 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110734638>.

3. Casas-Klett T., Cozzi G., Diebold C., Zeller C. Measuring Elite Quality. *University of St. Gallen. MPRA Paper*. No. 102068. 2020. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/102068/> (дата звернення: 23.04.2026).

4. Elite Quality Report 2024: The Sustainable Value Creation of Nations / T. Casas-Klett, G. Cozzi (Ed.). St. Gallen : Seismo, 2024. 358 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4779686 (дата звернення: 23.04.2026).

5. Schwab K. Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Hoboken : Wiley, 2021.

304 p.

6. Компанієць В. В., Черномаз П. О., Макасеєв О. В. Економічна безпека країни і бізнесу та запобігання корупції. *Наукові перспективи. Серія «Економіка»*. 2025. № 6(60). С. 478–500. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-478-500](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-478-500).

7. Acemoglu D., Robinson J. A. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York : Crown Business, 2012. 544 p.

8. Stigler G. J. The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*. 1971. Vol. 2, No. 1. P. 3–21. DOI: <https://doi.org/10.2307/3003160>.

9. Laffont J.-J., Tirole J. The Politics of Government Decision-Making: A Theory of Regulatory Capture. *The Quarterly Journal of Economics*. 1991. Vol. 106, No. 4. P. 1089–1127. DOI: <https://doi.org/10.2307/2937958>.

10. Компанієць В. В. Моральні основи економіки та підприємницької діяльності : підручник. Харків : УкрДУЗТ, 2018. 455 с.

11. Черномаз П. Якість еліт як основоположний чинник розвитку територіальних соціально-економічних систем. *Регион – 2025: стратегія оптимального розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2025 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 89–91. URL: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk-konf_Region_2025-1.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

12. Вплив індексу якості еліт на економічний і політичний розвиток країни. Інтерпретація для України. *Інститут Республіка*. URL: <https://inrespublica.org.ua/aktyvnahromada/vplyv-indeksu-yakosti-ELIT-na-ekonomichnyj-i-politychnyj-rozvytok-krayinyinterpretatsiya-dlya-ukrayiny.html> (дата звернення: 23.04.2026).

13. Michels R. Zur Soziologie des

Parteiwesens in der modernen Demokratie: Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Leipzig : Werner Klinkhardt, 1911. 401 S.

14. Casas-Klett T. Do your national elites create value, or siphon it off? A novel index supplies insight. *UNU-WIDER*. 2025. URL:

<https://www.wider.unu.edu/publication/do-your-national-elites-create-value-or-siphon-it-novel-index-supplies-insight> (дата звернення: 23.04.2026).

15. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. Київ : Основи, 1995. 528 с.

16. Сингапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю : у 2 т. / пер. з англ. К. Сисоєвої, Л. Савицької. Київ : Наш формат, 2011. Т. 1 : 550 с.; Т. 2. 683 с.

17. Wolf M. *The Crisis of Democratic Capitalism*. London : Penguin Press, 2023. 496 p.

18. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. А. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. Київ : Наш Формат, 2020. 520 с.

19. Casas-Klett T., Cozzi G. Index Elite Quality 2025: 149 Indicators Table. Elite Quality Index (EQx). Foundation for Value Creation. *University of St. Gallen*. 2025. May. URL: <https://elitequality.org/wp-content/uploads/2025/05/Index-Elite-Quality-2025-149-Indicators-Table.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).

20. Elite Quality Index (EQx). *University of St. Gallen*. 2026. URL: <https://www.unisg.ch/en/research/research-in-focus/elite-quality-index/> (дата звернення: 23.04.2026).

21. Corruption Perceptions Index. *Transparency International*. 2025. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2025> (дата звернення: 23.04.2026).

22. Social Progress Index. *Social Progress Imperative*. 2025. URL: <https://www.socialprogress.org/social-progress-index> (дата звернення: 23.04.2026).

23. World Intellectual Property Report

(WIPR) series. *World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/series/index.jsp?id=129> (дата звернення: 23.04.2026).

24. United Nations E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. New York : United Nations, 2024. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024> (дата звернення: 23.04.2026).

25. Olson M. Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. New York : Basic Books, 2000. 272 p.

26. Shiller R. J. Narrative Economics: How Stories Go Viral and Drive Major Economic Events. Princeton : Princeton University Press, 2019. 400 p.

27. Schwab K. Stakeholder capitalism: what it is and what it isn't. *World Economic Forum*. 2025. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/02/stakeholder-capitalism-what-it-is-and-what-it-isn-t/> (дата звернення: 23.04.2026).

28. Бела О. Якість національних еліт: зміст концепції, оцінка впливу на конкурентоспроможність економіки, соціальний прогрес та сприйняття корупції. *Наукові перспективи*. 2025. № 10(64). С. 410–432. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-410-432](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-410-432).

29. Компанієць В. В., Бела О. О. Оцінка середовища соціально відповідальної діяльності та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств крізь призму аналізу якості національних еліт. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2025. № 92. С. 223–239. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.92.353191>.

REFERENCES

1. Kompaniets V. V. (2024). Formuvannya kultury dobrochesnosti v suspilstvi ta biznes-diialnosti (kontseptualne osmyslennia novykh svitovykh tendentsii na

osnovi sotsiokulturnoi paradyhmy) [Formation of a culture of integrity in society and business activity (conceptual understanding of new global trends based on the socio-cultural paradigm)]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, № 86, pp. 248–265. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.86.310234> (in Ukrainian)

2. Casas-Klett T. (2025). Towards an Elite Theory of Economic Development: An Inquiry into Sustainable Value Creation. Berlin: De Gruyter. 930 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110734638>.

3. Casas-Klett T., Cozzi G., Diebold C., Zeller C. (2020). Measuring Elite Quality. University of St. Gallen. MPRA Paper No. 102068. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/102068/>

4. Casas-Klett T., Cozzi G. (Eds.) (2024). Elite Quality Report 2024: The Sustainable Value Creation of Nations. St. Gallen: Seismo. 358 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4779686

5. Schwab K. (2021). Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Hoboken: Wiley. 304 p.

6. Kompaniets V. V., Chernomaz P. O., Makasieiev O. V. (2025). Ekonomichna bezpeka krainy i biznesu ta zapobihannia koruptsii [Economic security of the country and business and prevention of corruption]. *Naukovi perspektivy. Seriya «Ekonomika»*, № 6(60), pp. 478–500. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-478-500](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-478-500) (in Ukrainian)

7. Acemoglu D., Robinson J. A. (2012). Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. New York: Crown Business. 544 p.

8. Stigler G. J. (1971). The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 2, No. 1, pp. 3–21. DOI: <https://doi.org/10.2307/3003160>

9. Laffont J.-J., Tirole J. (1991). The Politics of Government Decision-Making: A Theory of Regulatory Capture. *The Quarterly*

Journal of Economics, Vol. 106, No. 4, pp. 1089–1127.

DOI:

<https://doi.org/10.2307/2937958>

10. Kompaniets V. V. (2018). Moralni osnovy ekonomiky ta pidpriemnytskoi diialnosti [Moral foundations of economics and entrepreneurship]: pidruchnyk. Kharkiv: UkrDUZT. 455 p. (in Ukrainian)

11. Chernomaz P. (2025). Yakist elit yak osnovopolozhnyi chynnyk rozvytku terytorialnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Quality of elites as a fundamental factor in the development of territorial socio-economic systems]. *Rehion – 2025: stratehiia optimalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, November 20, 2025), pp. 89–91. URL: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk-konf_Region_2025-1.pdf (in Ukrainian)

12. Instytut Respublika (2026). Vplyv indeksu yakosti elit na ekonomichni i politychni rozvytok krainy. Interpretatsiia dlia Ukrainy [Impact of the elite quality index on economic and political development of the country. Interpretation for Ukraine]. URL: <https://inrespublika.org.ua/aktyvnahromada/vplyv-indeksu-yakosti-elit-na-ekonomichnyj-i-politychnyj-rozvytok-krayinyinterpretatsiya-dlya-ukrayiny.html> (in Ukrainian)

13. Michels R. (1911). Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie: Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Leipzig: Werner Klinkhardt. 401 p.

14. Casas-Klett T. (2025). Do your national elites create value, or siphon it off? A novel index supplies insight. UNU-WIDER. URL: <https://www.wider.unu.edu/publication/do-your-national-elites-create-value-or-siphon-it-novel-index-supplies-insight>

15. Shumpeter Y. A. (1995). Kapitalizm, sotsializm i demokratiia [Capitalism, Socialism and Democracy]. Kyiv: Osnovy. 528 p. (in Ukrainian)

16. Lee Kuan Yew (2011). Sinhapurska istoriia. Memuary [The

Singapore Story: Memoirs] (Vols. 1–2). Kyiv: Nash format. (in Ukrainian)

17. Wolf M. (2023). The Crisis of Democratic Capitalism. London: Penguin Press. 496 p.

18. Acemoglu D., Robinson J. A. (2020). Vuzkyi korydor. Derzhavy, suspilstva i dolia svobody [The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty]. Kyiv: Nash Format. 520 p. (in Ukrainian)

19. Casas-Klett T., Cozzi G. (2025). Index Elite Quality 2025: 149 Indicators Table. Elite Quality Index (EQx). Foundation for Value Creation. University of St. Gallen. URL: <https://elitequality.org/wp-content/uploads/2025/05/Index-Elite-Quality-2025-149-Indicators-Table.pdf>

20. University of St. Gallen (2026). Elite Quality Index (EQx). URL: <https://www.unisg.ch/en/research/research-in-focus/elite-quality-index/>

21. Transparency International (2025). Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2025>

22. Social Progress Imperative (2025). Social Progress Index. URL: <https://www.socialprogress.org/social-progress-index>

23. World Intellectual Property Organization. World Intellectual Property Report (WIPR) series. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/series/index.jsp?id=129>

24. United Nations (2024). United Nations E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. New York: United Nations. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024>

25. Olson M. (2000). Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. New York: Basic Books. 272 p.

26. Shiller R. J. (2019). Narrative Economics: How Stories Go Viral and Drive Major Economic Events. Princeton: Princeton University Press. 400 p.

27. Schwab K. (2025). Stakeholder capitalism: what it is and what it isn't. World

- Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/02/stakeholder-capitalism-what-it-is-and-what-it-isn-t/>
28. Bela O. (2025). Yakist natsionalnykh elit: zmist kontseptsii, otsinka vplyvu na konkurentospromozhnist ekonomiky, sotsialnyi prohres ta spryiniattia koruptsii [Quality of national elites: concept, impact on competitiveness, social progress and corruption perception]. *Naukovi perspektyvy*, № 10 (64), pp. 410–432. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-410-432](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-410-432) (in Ukrainian)
29. Kompaniets, V. V., & Bela, O. O. (2025). Otsinka seredovyshcha sotsialno vidpovidalnoi diialnosti ta konkurentospromozhnosti vitchyznyanykh pidpriemstv kriz pryzmu analizu yakosti natsionalnykh elit [Assessment of the environment of socially responsible activity and competitiveness of domestic enterprises through the prism of analysis of the quality of national elites]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, № 92, pp. 223–239. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.92.353191> (in Ukrainian)

Стаття надійшла 23.04.26

Стаття прийнята до друку після рецензування 11.05.26

Стаття опублікована (оприлюднена) 29.05.26